

RAPORT

cu privire la realizarea Planului de acțiuni pentru anii 2017-2019 privind implementarea Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la acceptarea Raportului final al Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului, prezidate de Elie Wiesel

Academia de Științe a Moldovei susține realizarea Planului de acțiuni privind implementarea Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la acceptarea Raportului final al Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului (2017-2019), consemnând importanța acestor activități pentru devenirea democratică a societății și dezvoltarea culturii memoriei europene în Republica Moldova.

Având în vedere audierile organizate în cadrul Comisiei drepturile omului și relații interetnice a Parlamentului Republicii Moldova, Academia de Științe a Moldovei Vă comunică că în perioada de referință, în comun cu organizațiile din sfera științei și inovării, a realizat următoarele activități.

La acțiunile care sunt în responsabilitatea primară a forului academic:

1. *Acțiunea 2.9. Identificarea locurilor de deportări și exterminări în masă a evreilor și romilor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și ridicarea unor monumente sau instalarea unor plăci memoriale.*

2. *Acțiunea 3.2. Includerea în programele de activitate ale Institutului de Istorie și ale altor subdiviziuni ale Academiei de Științe a Moldovei a temelor de cercetare științifică privind fenomenul Holocaustului.*

3. *Acțiunea 3.4. Organizarea în cadrul instituțiilor academice și universităților a unor conferințe științifice, mese rotunde și seminare pe tema Holocaustului.*

Abordarea științifică a Holocaustului a fost inclusă în **programele de activitate ale organizațiilor din sfera științei și inovării, precum și în cadrul unui Program de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953”, organizat de către Academia de Științe.**

În cadrul proiectelor de cercetare și a programului de stat nominalizat au fost atestate, cercetate și valorificate prin publicare în colecții de documente, informații despre timpul și locurile de deportare și exterminare a evreilor, despre persoane și comunități reprimite de regimurile totalitare în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, precum și au fost evidențiate aspecte ce vizează cultura și tradițiile minorităților naționale în perioada interbelică.

Extinderea câmpului cunoașterii în aceste direcții și probleme s-a produs și din contul implementării noilor obiecte și metode de investigație. Astfel, rezultatele acestor cercetări au fost publicate și pot fi consultate în următoarele ediții:

a) Cojocaru, Ludmila (editor), *Arhivele memoriei: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă*

Moldovenească. Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova. Vol. I, tom 1-2, Chișinău: Balacron, 2016-2017, ISBN 978- 9975-128-77-3.

b) Postica, Elena (editor), *Arhivele memoriei: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii. Documente. Studii de caz., Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova, Vol. II*, tom 1-2, Chișinău: Balacron, 2016-2017, ISBN 978-9975-128-64-3.

c) Pădureac, Lidia (editor), *Arhivele memoriei: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova. Vol. III*, tom 1-2, Chișinău: Balacron, 2016-2017, ISBN 978- 9975-128-81-0.

În cadrul acestor cercetări au fost atestate două cazuri inedite de salvare a evreilor de către populația locală (conlocuitoare):

- **Galina Spinei (a.n. 1934)**, originară din s. Bădiceni, r-nul Soroca, deportată în 1949 în reg. Kurgan (azi locuiește în or. Soroca) (studiu de caz în curs de publicare).

- **Valeria Grișenco (a.n. 1939)** (până la căsătorie, **Platon**), victimă a regimului totalitar- comunist în RSS Moldovenească, originară din s. Dâșcova, r-nul Orhei (azi locuiește în s. Pelivan, r-nul Orhei) (publicat: „Valeria Grișenco, Olga Banaga: Istoriile Noastre” (studiu de caz și notă introductivă de Ludmila D. Cojocaru și Virgiliu Bîrlădeanu). în: Arhivele memoriei: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova. L. Cojocaru (editor), Vol. I, tom 1. Chișinău: Balacron, 2016, p. 19).

Au fost atestate două cazuri de încercare de salvare a evreilor:

- **Eugen Banaga (a.n. 1932)**, martor al instaurării regimului totalitar-comunist, s. Minceni, r-nul Rezina (azi locuiește în s. Băcioi, mun. Chișinău) (publicat: „Eugen Banaga: Visul nostru este Unirea!” (studiu de caz și notă introductivă de Ludmila D. Cojocaru și Virgiliu Bîrlădeanu). în: Arhivele memoriei: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova. L.Cojocaru (editor), Vol. I, tom 1. Chișinău: Balacron, 2016, p. 62).

- **Nicolai Țonov (a.n. 1939)**, originar din s. Sângerei Noi, r-nul Sângerei, deportat în 1949 în RASS Burjat Mongolă (azi locuiește în s. Sângerei Noi, r-nul Sângerei), (studiu de caz în curs de publicare).

Totodată, informația extrasă parțial din sursele de arhivă scoate în evidență următoarele date istorice preliminare privind **numărul și categoriile romilor basarabeni deportați în Transnistria, precum și localitățile unde aceștia au fost dislocați:**

Au fost depistate listele nominale ale romilor nomazi basarabeni evacuați din județele Bălți și Lăpușna (114 persoane). Această categorie de romi a fost deportată în Transnistria în două etape: 16-18 august 1942 și 6-16 septembrie 1942.

Au fost depistate listele nominale ale romilor sedentari basarabeni evacuați din județele Bălți, Lăpușna, Ismail, Chilia, Cetatea Albă, Cahul (2123 persoane). Această categorie de romi a fost deportată în Transnistria în perioada septembrie-octombrie 1942.

Odată cu depistarea listelor nominale ale romilor basarabeni evacuați în Transnistria din județele Soroca, Orhei și Tighina – numărul persoanelor deportate e posibil să crească semnificativ. Majoritatea romilor basarabeni au fost dislocați în șapte localități transnistrene, care actualmente fac parte din regiunea **Mîkolaiiv** (Ucraina): **Județul Golta**: satele Trîdubî (raionul Krîve Ozero), Sîrove (raionul Krîve Ozero/act.Vradiivka), Katerînka (raionul Golta/act.Pervomaisk), orașul Domanivka (raionul Domanivka); **Județul Berezovca**: satele Avdotivka (comuna Kovalivka, raionul Landau/act.Mîkolaiiv), Variușîne (raionul Veselînove); **Județul Oceacov**: satul Neceaiane (raionul Oceacov/act.Mîkolaiiv).

Suplimentar, la activitățile de cercetare menționate, în luna mai 2017, seminarul științific al Institutului de Istorie a pus în discuție referatul tezei de doctor habilitat în științe istorice al dnei Diana Dumitru *Holocaustul în Basarabia și Transnistria: relațiile dintre populația locală ne-evreiască și evrei (1941-1944)*.

Au fost publicate următoarele articole științifice (inclusiv în publicații internaționale):

1. Axenti, M. Guided Tour through the Kishinev Ghetto. In: *The Future of Memory: Resistance*. București: Asociația UMA ED România, 2018, pp. 100-101. ISBN 978-9730-26975-8.

2. Duminica, I. The Ignored Holocaust of Bessarabian Roma deported and exterminated in Transnistria (1942-1944). In: *The Future of Memory: Resistance*. București: Asociația UMA ED România, 2018, pp. 102-111. ISBN 978-9730-26975-8.

3. Actualmente, cercetătorii elaborează două articole științifice care vor fi publicare în *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, 2018, Nr. 3 și în *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, 2019, Nr. 1.

La acțiunile care sunt în responsabilitatea secundară a forului academic (Acțiunile 1.1.-1.9., 2.12.):

În programul de activitate al Bibliotecii Științifice (Institut) a fost prevăzută participarea cercetătorilor în spațiile memoriilor consacrate fenomenului Holocaustului. Astfel, la 16 septembrie 2017, în cadrul unei deplasări la Academia Europeană din Berlin, cercetătorii bibliotecii au vizitat Muzeul Victimelor Represiunilor din capitala Germaniei. În cadrul deplasării au fost acumulate informații complexe ce vizează Holocaustul din spațiul românesc. Materialele documentare vor fi incluse în lucrările științifice elaborate în cadrul instituției.

La 9 februarie 2017, un grup de cercetători ai bibliotecii au participat la Muzeul Național de Istorie a Moldovei și la Librăria din Hol, la lansarea ediției românești a volumului „Ghetoul

din Chișinău 1941-1942” de Paul A. Shapiro, cercetător la Muzeul Holocaustului din Washington.

A fost publicat un articol de popularizare a științei, care a scos în evidență personalitatea primului primar al Tel-Avivului (1921–1925), **Meier Dezingoff**, născut la 25 februarie 1861 în satul Echimăuți, actualmente raionul Rezina. (http://moldova-suverana.md/article/zece-curiozitati-despre-personalitati-origine-din-spatiul-actual-al-r-moldova_14672).

La solicitarea Comunității Evreiești din Republica Moldova, Institutul Patrimoniului Cultural a elaborat o expertiză științifică a textelor cu conținut istoric, care au fost incluse în cadrul panourilor informative amplasate în locurile de comemorare a victimelor Holocaustului evreiesc din municipiul Chișinău: Monumentul victimelor ghetoului din Chișinău și Memorialul victimelor fascismului.

Au fost publicate 2 articole de popularizare a științei în publicații periodice:

1. Damian, Victor. Мемориал «Жертвам фашизма». Наш Голос. Газета Еврейской Общины Республики Молдова, 20 ianuarie 2018.

2. Nastas, Rodica. Tragedia majoră a umanității - Holocaustul pe teritoriul Basarabiei și Transnistriei. Făclia. Săptămânal de informație, opinie și cultură pedagogică. Nr. 5 (3498), 09 februarie 2018.

Cercetările menționate mai sus au fost promovate în mass-media:

1. Duminica Ion. Rolul cercetărilor de teren în procesul comemorării victimelor Holocaustului romilor în timpul celui de-al II-lea Război Mondial. IPNA „Teleradio-Moldova” / TV Moldova 1 / Emisiunea „Petalo romano”, 15 februarie 2018.

Cercetătorii științifici din organizațiile din sfera științei și inovării au participat la 6 manifestări organizate la subiectul Holocaustului:

1. Роль государства и гражданского общества в сохранение памяти о Холокосте в образовательном пространстве. Круглый стол «Холокост в исторической памяти Приднестровья». Приднестровский государственный университет им. Т.Г. Шевченко, Еврейский Общинный Благотворительно-Культурный Центр «Хэсэд». Tiraspol, 28 ianuarie 2018.

2. Пути сотрудничества между еврейскими организациями и государственными структурами по сохранению культурного наследия евреев Республики Молдова. Masa rotundă „Cu privire la implementarea planului de acțiuni al Republicii Moldova în domeniul educației și comemorării Holocaustului”. Misiunea OSCE în Moldova, Comunitatea Evreiască din Moldova. Chișinău, 07 iunie 2018.

3. Deportarea romilor basarabeni în Transnistria (1942-1944). O tragedie ignorată de opinia publică locală. Masa rotundă „Holocaustul – lecție istorică pentru toleranță”. Biroul Relații Interetnice al Republicii Moldova. Chișinău, 26 ianuarie 2018.

4. Депортация бессарабских ромов в Транснистрию (1942-1944). Исследование, изучение, поминовение. Круглый стол «Холокост в исторической памяти Приднестровья». Приднестровский государственный университет им. Т.Г. Шевченко, Еврейский Общинный Благотворительно-Культурный Центр «Хэсэд». Tiraspol, 28 ianuarie 2018.

5. Rezistența individuală a romilor basarabeni în cadrul ghetourilor din Transnistria (1942-1944). Între extincție și supraviețuire. Discuție publică în cadrul Proiectului Cultural „Rezistența. Viitorul Memoriei”. Asociația UMA ED România, Administrația Fondul Cultural Național (AFCN). București, 28 februarie 2018.

6. Holocaustul romilor basarabeni – un fenomen istoric ignorat în presa din Republica Moldova. Seminarul „Reflectarea Holocaustului în presă – oportunitate, resurse, bune practici”. Fundația Friedrich Ebert Moldova, Institutul Național de Studiere a Holocaustului din România „Elie Wiesel”, Institutul de Istorie Orală din Moldova. Chișinău, 15 mai 2018.

În anul 2019, este planificată participarea cercetătorilor științifici din diverse organizații din domeniile cercetării și inovării în cadrul manifestărilor organizate în cadrul „Săptămânii Memoriei”, inclusiv 27 ianuarie - *Ziua Comemorării victimelor Holocaustului*.

Concluzii:

1. Academia de Științe a Moldovei, în comun cu organizațiile din domeniile cercetării și inovării, atenționează asupra caracterului complex al problemelor ce vizează memoria societăților post-totalitare.

Istoria crimelor comise de regimurile totalitare în cel de-al Doilea Război Mondial, ca și subiectul „Al Doilea Război Mondial. Crime împotriva umanității”, menționat în curriculum-urile și în manualele școlare, vizează și crime comise împotriva populației Basarabiei, inclusiv, împotriva populației evreiești, de regimul totalitar-comunist instaurat prin ocupația acestui teritoriu (28 iunie 1940), drept consecință a anexei secrete la tratatul Molotov-Ribbentrop (23 august 1939), care a dezlănțuit conflagrația mondială în estul Europei. Or, procesul de constituire a memoriei și cel de restituire a istoriei nu au loc izolate unul de altul.

Se constată, din experiența istorică că tendința de a amâna procesul de cunoaștere și asumare a trecutului reprezintă o ingerință în construcția democratică a unui stat.

2. Academia de Științe a Moldovei, având în vedere rezultatele obținute în perioada de referință, încurajează Parlamentul Republicii Moldova, precum și Guvernul Republicii Moldova să continue sprijinirea pleneră a realizării cercetărilor științifice la subiectul Holocaustului, drept bază a realizării cu succes a Planului de acțiuni în cauză.

3. Considerând modificările și completările care au fost operate la Codul cu privire la știință și inovare prin Legea nr. 190 din 21 septembrie 2017, care a modificat structura și competențele Academiei de Științe a Moldovei, se constată necesitatea ajustării instituțiilor responsabile din Planul de acțiuni în vederea reflectării noii realități.